

מהטרקטור ועד הטנק: המערכה במזרח הגליל התחתון בחורף תש"ח (1948)

נפגשנו ב 2/2/2018 ב"סונול כוכב התבור" שבצומת גזית.

יצאנו מתחום הגליל המערבי ונפגשנו לסיור ייחודי עם חברנו **אסף לשם** שחוקר את המערכה במזרח הגליל התחתון, שקרב בית קשת הוא חלק ממנה. זהו סיור מיוחד מאוד - על מערכה שעד היום לא זכתה לחשיפה (מלבד מה שידוע כקרב בית קשת).

איתן דפני הצטרף אלינו למסע ביחד עם אסף.

אסף לקח אותנו לסיור "טעימות" במרחב בו התרחשה המערכה אותה חקר. מצורף נספח עם פרסום הסיור ששלח אסף.

אסף הדגיש כי במחקר יש תמיד יותר סימני שאלה מסימני קריאה. הכלי העיקרי אתו עובד ההיסטוריון הוא הארכיון. חומר הגלם הוא המסמך הכתוב. העיסוק באירועים ובאנשי המקום חסר מסמכים ולכן נעזרים בספרות ובעדויות בעל פה כמקורות משניים. יש להבחין בין מורשת לבין תיעוד היסטורי מרוחק ממבט על.

שם המחקר של אסף ארוך כיוון שהוא מנסה להסביר נושא שלא הוכר עד כה.

לב העניין סביבו התקיים הסיור כמו גם המערכה הוא ציר תחבורה – נתיב היסטורי שעבר באזור (בערך בתוואי כביש 65 של היום). כל מי שהלך ממסופוטמיה למצרים עבר לרגלי התבור. בחורף 48 התנקז המאבק בין התבור לבין אזור חורבת עין דור.

הצד הפותח – הערבי – נתן שתי מכות ממזרח וממערב. הצד היהודי הכה בחזרה בעיקר בצד אחד. האירוע הפותח הראשון מתועד והשני פחות ברור.

המכה השנייה - עדות אישית של אורי ביידיץ, האחרון שנשאר מסגל גולני בתש"ח:

כנראה בסוף ינואר, על **המפגש בין כביש 65 לנחל השבעה**. אורי הגיע למקום ביחד עם המג"ד, אברהם יופה, לאחר שהתרחש פיצוץ. הם ראו מוקש עם פתק בעברית עילגת: "Dear cuisens we are here". איש לא נפגע מפיצוץ זה שהיה אחד משתי מכות הפתיחה בחורף 48.

לסקירה על **המכה הראשונה**, המשכנו **אל טירת אל עמארין**, הממוקמת בנקודת דרך היסטורית. בתקופת מלחמת העצמאות היו 7 כפרים ערבים שנותרו באזור זה. בתוך טירה המוסדות הציונים קנו שני בתים והכניסו 50 איש כולל משפחות עם ילדים. על אותה פיסת קרקע גרו ערבים ויהודים ביחד. חצר אל חצר. זה המקום היחיד בארץ בו ידועה תופעה כזו.

המקום הזה היה מרוחק מכל אזור אחר. רואים זאת גם היום, אבל אז אפילו יותר. לכן, הישוב כאן התפורר. המוסדות הבינו שיש צורך בשינוי – להביא לכאן גוף צעיר ממוקד וללא ילדים. הקימו את קיבוץ ארץ ישראלי ו', שלימים נקבע בישוב קבע ונקרא קיבוץ עין דור.

דוד סלומון היה המוכתר של היישוב היהודי. הוא כתב יומן על ההתרחשות באזור. הדמות החשובה בסיפור – דב זליגמן, אמריקאי שהגיע בספינת מהגרים (בשפה אקדמית) – אניית המעפילים ווג'ווד, בקיץ '46. הוא קיבל את שם החיבה "הדב האמריקאי". הוא נישא לחנה מרון.

ב 19 בינואר, ח' בשבט 1948, הוא יצא לחריש עם עוד אדם על טרקטור נוסף, ועליהם שמרו שניים – דוד סלומון ועוד בחור בשם זלמן. השומרים היו בהפסקת צהריים ביום בהיר ושמעו פיצוץ. הם רצו אל עבר הטרקטור שנמצא בקצה השדה והספיקו לראות שתי דמויות לבושות חאקי נמלטות מן מקום. הם מוצאים את דב פצוע. הפיצוץ ששמעו היה רימון שדב הספיק לזרוק מהטרקטור אל אזור הירי. דב נפצע קשה ומת מפצעיו באותו הערב. המידע שבידינו הוא מהיומן אותו כתב סלומון.

הירי אל עבר דב היה מנשק אוטומטי. לפלחים לא היה נשק כזה, וגם בפלמ"ח היו מעט מאד רובים אוטומטים רק אצל המפקדים. בנוסף, כפי שכבר צוין, יש לשים לב שהתוקפים לבשו מדים. לפי טקסט עדות נוסף, למחרת הגיע טנדר לקחת את התוקפים. **מסקנה: הפיגוע איננו מתוך המרחב! כדי להבין מי היה המוח המתכנן עברנו לנקודה הבאה.**

המשכנו למחצבת דבוריה ועצרנו ליד **הגשר מעל נחל תבור, בכביש 65.**

רקע – **תופיק אבו אברהים**, יליד עין דור, היה סגנו של שישקלי עד ההתקפה על יחיעם. הקרב שם נכשל והוא חוזר הביתה. המופתי מינה את מקורבו למפקד חזית הצפון וכך תופיק אבו אברהים (המכונה אברהים א-זריר, הקטן) קובע את מפקדתו בכפר כנא. הוא מפקד על כ-100-200 חמושים. יחד אתו מגיעה דמות שעוד אין עליה מידע. **מקס הגרמני**. לא ידוע עליו יותר משתי העובדות – קראו לו מקס, והוא דיבר גרמנית.

מקס הגרמני הקים מפקדה נוספת בעין מאהל עם כ-50 לוחמים. הוא שהנהיג את המערכה. הוא הבין שיש כאן מעבר הכרחי, ולכן נקודת תרפה מבחינה צבאית. זהו ציר התחבורה שמחבר את המרכז העברי עם הצפון.

תגובת הצד היהודי לשתי המכות הייתה הריגת ערבי משבט א-סבארג'ה. לפי מודיעין שהשיג דוד סלומון, שלושת המבצעים היו מהשבט. למחרת השבט נדד. זהו השבט הראשון שעשה זאת, נקמת הדם גרמה לכל השבט לנוע מזרחה. ב 20/2, בעקבות תגובת היהודים, הצד הערבי מגיב בעזרת מקס החבלן.

המקור ההיסטורי כאן – מסמך – יומן אג"מ. זוהי עדות מוצקה:

21/2 7:48 – דיווח ביומן על ניסיון ראשון לפיצוץ הגשר הגדול ליד התבור. דווח שהגשר ניתן לשימוש. שלישי ממנו נהרס ויש נהג פצוע קל.

אזכור נוסף למקרה זה מופיע גם בספר "אילן ושלח" ומחזק את נכונות הנתון.

רואים כאן את דפוס הפעולה הערבי – ראשית פיצוץ, לאחר מכן המתנה ולסיום ירי על הרכב שעובר.

ב 14/3 יש דיווח על פגיעה במחצית הגשר. היה פצוע.

23/3 – הגשר נפגע סופית. הפעם גם שתי הרוגות מגבת – רות רבינוב, בתו של יהושוע רבינוב, המשורר מגבת, וזיווה נתן. מבחינת תנאי השטח היה מעקף ממערב לגשר עליו עוד ניתן היה לנסוע. המנוע של המשאית בה ישבו הבנות שנהרגו כבה וחטף צרור.

בעקבות סדרת הפגיעות הצד העברי החל לנוע במשוריינים.

מקטע בעתון דבר מתברר שהיה הרוג נוסף שפחות התפרסם – אהרון שחרות.

רואים כאן את השפעת המציאות הנוכחת על הזיכרון. בתו של המשורר נזכרה, ואדם אחר פחות.

בשלב זה שתי המפקדות – בעין מאהל, ובכפר כנא – הפכו ליעדים לתקיפה. בצד היהודי פיקד אברהם יופה – אברהם הגדול.

התחנה הבאה בסיוורנו – תל גובל.

עצרנו בחניון 'האלון הקשיש', ושם חגגנו את טו-בשבט בניצוחה של נגה.

אסף סיפר לנו, בליווי תמונות של הדמויות על הקשר האישי-משפחתי שלו לאורי ביידיץ. אורי נשוי לדקלה גלברמן, חברת יגור לשעבר. במקביל אליה התגורר ביגור גרשון קופלר, אחיה של סבתו של אסף. קופלר הכשיר מגויסים בהיאבקות (הביא את הג'יו ג'יטסו לארץ) ונהרג בדרך לפעולה בטריפולי כשהצטרף לכ"ב הלוחמים, שרובם היו תלמידיו.

אסף סיפר במקביל גם על עוד דמות, גם בליווי תמונות, יצחק שדה שמו, שהיה בין אלו שהוציאו לפועל את פעולת הכ"ג, רצה הגורל ואסף, ביחד עם איתן דפני שהשתתף בסיוור - נכדו של יצחק שדה, שיתפו פעולה בקידום חקר מורשת גולני הקדומה – שניהם דור שלישי.

לאחר מכן המשכנו את הסיוור ועלינו לתל. הגבעה של תל גובל צופה על המרחב מצפון להר תבור.

האיום על עורק תחבורה ראשי הבעיר את הרגשות אף יותר מרצח יהודי.

ב- 7/2 התרחשה המתקפה על עין מאהל. בסיפורים של גולני האירוע הזה לא היה ידוע ונדחק לשוליים. הם היו מודעים עד עתה רק לפעילות בסג'רה בקיץ.

אבל, כן, קיימים עוד אנשי מפתח כמו הפלמ"חניק המפורסם "דודו" (דוד צ'רקסי).

אורי ביידיץ פיקד כמ"מ על מחלקת הפריצה על עין מאהל. ההתנהלות הייתה מאורגנת כצבא. לפי העיתונות היו עשרה הרוגים בצד הערבי.

שבוע אחרי כן הפלמ"ח תקף בסעסע תחת פיקוד המ"מ אלעד פלד שהפך למנכ"ל משרד החינוך תחת יגאל אלון. כך סיפור סעסע נכנס למורשת ועין מאהל לא.

הפעולה בעין מאהל – פיצוץ שלושה בתים. בגלל עניין נקמת הדם, מאבק על ציר תחבורה הפך למאבק בין קהילתי.

בעקבות המתקפה הראשונה על הגשר, ב- 11/3 הצד היהודי מחליט "להוריד" את אבו אברהמים. הפעם הפלמ"ח הורה לגולני לחסום את הכביש. אסף שמחוני היה המ"פ שתקף שם. זה נגמר בהרוג וארבעה פצועים. בעין מאהל גולני יצאו טוב אך מול אבו אברהמים נגמר בכשלון.

המשכנו לבית קשת הישנה.

התגובה השנייה לאירוע זה, בנוסף להתקפה על עין מאהל, הייתה המערכה על בית קשת. על גבעת א-שאהב, מתחת לתל גובל, התקיים מארב.

קרוב בית קשת היה מהלך כפול. המארב היה על גבעת א-שאהב. יפרח חביב אמר: מקס ישב על הפסגה בבית קשת. עמוס מוקדי מצא את חתימתו בספר האורחים כאשר כבשו את התבור.

הכינוי 'קרוב בית קשת' מיוחס בטעות לחלק הראשון של האירוע. אבל, החלק הראשון הוא מארב. לא קרב. בתוך 20 דקות שבעה מתוך שמונה לוחמים נפלו.

פלטי סלע, קצין הש"י, אמר שמקס היה תעלומה וייתכן שחי בין היהודים. לפי לקסיקון מלחמת העצמאות, מקס עלה עם עליית הנוער וחי כיהודי בקיבוץ. הערבים שאסף ראיין טוענים שזוהי שטות. קשה לדעת מה היה.

המארב על גבעת א-שאהב, היכן שהיום נמצאת בית קשת, היה מתוכנן בדיוקנות. לכן מתאימה הטענה שמקס הגרמני הגה אותו.

מקס הבין את החשיבות של הבאה לקבורה אצל היהודים ולכן הציב שמירה על הגופות. מכאן והלאה המארב התפתח לקרב הכי משמעותי עד אותו היום. נעשה שימוש בכל הנשק הכי משמעותי שהיה זמין (מטוס, מרגמה, 15 פגזים ועוד). מהצד הערבי היו כ-400 משתתפים. המערכה נמשכה עד הערב. לצד שבעת הפלמח"ניקים שחלקם השתתפו במתקפה על עין מאהל מופיעים באנדרטה עוד שלושה. הם קיימים בהנצחה אך לא בזיכרון. בין השבעה היה בנו של יצחק בן צבי ולכן הקרב בו הוא נהרג התפרסם.

ב-6/5 בוצעה פעולה דו מוקדית – 1. הכפר שג'רה נכבש; 2. גולני תקפו את חמולת הד'הרת' (מיקומה המדויק לא ידוע). במוקד השני נהרגו 18 מגולני, אך הבדואים נפגעו קשה בקרב זה שהשפיע על ההיסטוריה. הגזרה המערבית נותרה שקטה במקביל למהלך הסורי בעמק הירדן. כאן החל משה דיין את הקריירה.

בסוף מאי משה דיין הגיע עם שלושה מטולי פיאט. הוא נסע בציר סביבו התקיים סיורנו. אם הציר לא היה פתוח הדברים היו מתרחשים אחרת. **בזכות המערכה עם הזבחים ב 6 במאי, התאפשר הניצחון בדגניה עם הטנק במאי 48**

לסיום הסיור פגשנו שני יזמים שגדלו בקיבוץ בית קשת ולמדו בכדורי – אריאל חלימי וטל גלעין. הם סיפרו לנו על יוזמתם לחדש את פעילות מוזיאון הפלמ"ח במקום, במקביל למבנה לינה לשביליסטים והקמת בית קפה, על מנת לעודד פעילות במקום.

תודה לאסף על ששיתף אותנו ולו במעט מחוויותיו היום-יומיות באירועים שהתרחשו לפני כ-70 שנה. תודה גם ליזמים מבית קשת שאירחו אותנו, וכמובן תודה לנגה על הכנת טקס החג, ותודה לרועי על הארגון וההוצאה לפועל.

הגישו פינג'אן והגידו: היש עוד פלמ"חניק ...

סיור בנתיבי היסטוריה וזיכרון

בעקבות המערכה העלומה בחורף תש"ח

במזרח הגליל התחתון

דוד צ'רקסקי היה מפקד מחלקת הפריצה בגדוד השלישי של הפלמ"ח, בעת ההתקפה על משטרת נבי-יושע. החיבור בין ספל הקפה לבין 'הבלורית המקורזלת', שיצר חברו, חיים חפר, קיבע את 'מבנה הטיגארט' על כ"ח החללים העבריים, בתוך 'הזיכרון הלאומי הישראלי'.

ההתקפות הללו שתרחושו בסמוך ל**ציר התחבורה**, שחיבר את הישובים היהודיים במזרח הגליל העליון עם המרכז העברי בתל-אביב וסביבותיה. **המחקר**, השיח וה**הנצחה**, שבאה בעקבותיהם, העלו על נס את תרומת אנשי 'הזרוע המגויסת' לניצחון. בשם ערכים כמו חברות (הרעות...), אך התעלמו כמעט לחלוטין מהאירועים, שהתחוללו במקביל, סביב הקטע הדרומי של הציר המדובר, בחלקו התחתון של הגליל !!!!!!!

האירועים המתפרסים על פני מספר חודשים, לא זכו עד היום לחשיפה (!), ולמעט אירוע אחד, יחיד ומיוחד (בית-קשת, המארב), גם לא קבלו התייחסות ראויה, לא במחקר ובוודאי לא במורשת המתורגמת לרוב בהנצחה!

בחינה מחודשת של רצף האירועים – אחרי מחקר רב-שנים – מובילה למסקנה, שמדובר בלא פחות מ**מערכה** !

מערכה שהתנהלה במהלך חורף-אביב של שנת ההכרעה (1948), מה שלימים הוגדר כ'**מלחמת אזרחים**' (בפלשתינה-א"י/פלסטין). ואכן אזרחים עבריים '**בני העמקים**' (ברובם), שהפכו ללוחמי '**חיל-השדה**', הם אלו שנטלו חלק במערכה, והם אלו שהביאו ל**הכרעה**. אלא שההכרעה במערכה על חלקו הדרומי של הכביש, גבתה מחיר כבד מאנשי החי"ש...

בסיור הקרוב נגלה מה היה 'תג המחיר', ששולם במערכה (בהקשר לנבי-יושע..), ונחשוף את האירועים הכלולים בה, מהניצוץ (בינואר) דרך הפיצוצים, ועד קרב הצביח' הגדול (מאי) רב-הנפגעים. לשם כך נעבור דרך אתרים מרכזיים לצורך הבנת המהלכים, תוך כדי הבניית התמונה הגדולה: תרומת אנשי '**גולני**' לניצחון במערכה השנייה...

נקודות מרכזיות: דמויות ראשיות (ב'מחזה') לצד יחסי כוחות. יחסי שכנים (דו-קיום, לעומת 'חד-קיום') ותורת הפעלת הכוח באותם ימים. כל זאת לצד עיסוק במורשת ובזיכרון: פלמ"ח אל מול חי"ש, על שבעה לעומת שלושה, ועל 'בתו של' לעומת 'אהרון' אחד אלמוני...

פנינים: מי היה 'הדב האמריקאי'? ומה הקשר בין 'אברהם הגדול' לבין 'אברהם הקטן'? לראשונה נחשוף את זהותו של המפקד הערבי, שכונה: 'קטן'. נגלה מה היה מוצאו, ומה הקשר שלו אל ה'זבחים', ואל הקסאם. נלמד גם על 'הגרמני', ה'חבלן', על קשריו עם הנשיא הסורי ועל עלילותיו: 'המוקש והפתק', הגשר על הנהר.. והמארב (מארבים ברבים...)!

תוך כדי 'הנגשת הפינג'אן', נענה על שאלת הפתיח: היש עוד? רמז: כן. יש. וגם הוא, כמו דודו 'חיבק את הסטן שביד' (ת.מ.ת. 'תוצרת הארץ'), בדרכו אל היעד בראש כ"ח לוחמי...